
LLUÍS PAYRATÓ

LEXICOGRAFIA
I VARIACIÓ FUNCIONAL¹

(1) La confecció d'aquest treball s'ha beneficiat d'un ajut a la investigació de la DGICYT (projecte PB90-0505). La primera part d'aquest article reproduïx els apartats 3-6 de Payrató (1995), on es fa una exposició una mica més detallada de la variació funcional.

(2) Un dels primers treballs en què es proposa és el de Halliday, McIntosh i Strevens (1964). La proposta s'ha reformulat en diverses ocasions (cf. Halliday (1976) i Gregory i Carroll (1978)), però continua sent, en essència, la mateixa. Cf. també Marí (1983), Lamuela (1986) i Payrató (1988). Segurament el primer treball català en què es parla d'aquestes qüestions és el de Vallverdú (1973), informació que agraeixo a Amadeu Viana. I uns dels últims deuen ser les dues contribucions de Marí (1993, 1994), la primera l'entrada dedicada al terme *registre* en el *Tercer Suplement* (volum 18) de la *Gran Enciclopèdia Catalana*, Barcelona 1993, i la segona el resseguiment de la història del terme en

I. LES MODALITATS DE LA VARIACIÓ I LA VARIACIÓ FUNCIONAL

Una de les formes més conegudes i acceptades per compartimentar la noció de variació lingüística separa les varietats dialectals (o *dialectes*) de les varietats funcionals o estilístiques (o *registres*).² Les primeres s'associen amb característiques dels usuaris, les segones amb característiques dels usos (dels àmbits o contextos d'ús).

Entre les varietats dialectals es poden distingir les geogràfiques (o *dialectes* en sentit estricte),³ les històriques i les socials. Aquestes últimes amaguen en realitat un calaix de sastre amb distincions de diferents menes: varietats culturals, varietats associables amb distincions de classe social, varietats ètniques,⁴ varietats «anormals» (en el cas de les pertorbacions lingüístiques), varietats de gènere (parla *masculina* o *femenina*), i varietats corresponents a grups més o menys tancats i marginals (els argots) o, en el pol oposat, a grups més oberts i inclusius (els estàndards).⁵

Pel que fa a les varietats associables amb els usos, trobem primer de tot una terminologia molt (segurament massa) rica: varietats *funcionals*, *contextuals* i *estilístiques*, o bé, més sintèticament, *registres* i *estils*. Donat que *estil* és un terme molt marcat en diferents sentits, sembla que *registre* és més adequat, en la mesura que té un to més neutre i més tècnic. De tota manera, no tothom estaria d'acord a fer sinònims *registre* i *estil*: en algunes formulacions aquestes dues etiquetes recobreixen àrees diferents (sovint reservant *estil* per a la caracterització –descripció de les peculiaritats– d'uns usos personals o propis d'un moviment o període històric). Pel que fa a *funcional*,

pot semblar un terme massa restrictiu (en sentit estricte fa pensar només en les finalitats, i no en d'altres components de les varietats) i pot suggerir un aparellament confusionari amb el terme *formal* (quan en realitat tota mena de variació és formal, de forma). Tanmateix, el terme *contextual* no soluciona cap problema perquè dona la imatge –encara més esbiaixada– que només unes varietats «tenen» context o en depenen (quan qualsevol varietat, de fet, incloses les dialectals, és necessàriament contextual, està lligada a un context determinat: històric, social, geogràfic i situacional). Utilitzaré, en conclusió, preferentment, els termes de *registre* i de *varietat funcional*, en el sentit ampli de modalitat lingüística *situacional*, associada als contextos d'ús.⁶

2. ELS ESTUDIS SOBRE LA VARIACIÓ FUNCIONAL

Per bé que, com és prou conegut, la tradició d'estudis centrada en l'estilística és força rica i antiga, sobretot en el món anglosaxó i en el germànic (cf. Turner 1973 i Spillner 1987), normalment s'ha decantat més cap al vessant estètic i literari (l'estil com a traça personal en l'escriptura) que no cap al funcional i socio-cultural (l'estil com a varietat lingüística). En aquest segon vessant la majoria d'estudis, i en especial els més difosos i influents, provenen de la tradició anglosaxona. Les bases s'estableixen al llarg de la dècada dels seixanta, en especial amb el treball de Joos (1962) i amb dos treballs publicats el mateix any: el de Halliday, McIntosh i Stevens (1964), i el d'Enkvist, Spencer i Gregory (1964). Abans, però, Kenyon (1948) ja havia separat clarament el concepte de *varietat funcional* del de *nivell cultural*, barrejats sovint en tractaments que han provocat múltiples confusions i malentesos, i Reid (1956) (veg. Halliday (1976)) havia utilitzat per primera vegada el terme *registre* (i segurament no pas per atzar en relació al bilingüisme, donat que la qüestió de la variació lingüística i de les varietats lingüístiques en particular es fa encara més palesa en aquest cas).

La dècada del setanta s'obre amb l'article de Ferguson (1971), que desvetllarà l'interès pels registres simplificats, i amb els primers estudis contrastius (Ure (1971), Ure i Ellis (1974)); i es tanca amb l'estat de la qüestió sobre els marcadors situacionals de Brown i Fraser (1979). A més, amb les obres de Turner (1973) i Gregory i Carroll (1978), inclou els que es poden considerar els dos primers manuals sobre la variació funcional. La dècada del vuitanta, per últim, presenta ja força treballs de contrastació de registres (al marge de molts d'altres de descripció de varietats particulars). Aquests treballs s'apliquen normalment, com era d'esperar, al cas de l'anglès, on ha continuat desenvolupant-se amb més força aquesta línia d'investigació (cf. Biber (1988), Ghadessy (ed.) (1988) i Young (1990)). Molt pocs estudis similars tenen com a objecte d'altres llengües, si bé es poden trobar nombrosos treballs monogràfics sobre registres aïllats (cf. en el cas del català López del Castillo (1976), Marí (1983, 1987), Llamuela (1986), Payrató (1988, 1992)).

la lingüística catalana, publicada dins el volum 308 d'*Escola Catalana*, el primer monogràfic en català dedicat als registres, on també es poden consultar d'altres treballs sobre diferents aspectes de la variació funcional (cf. Salvador 1994 i Viana 1994) i sobre aplicacions didàctiques.

(3) L'abast del terme *dialecte* en relació al de *varietat* fluctua al llarg dels estudis: o bé s'usa com a sinònim de varietat (amb l'extensió semàntica màxima), o bé com a identificador de varietat dialectal, o bé en el sentit de varietat estrictament geogràfica (amb l'abast més reduït de totes tres accepcions). Una polivalència similar es troba en l'ús del terme *varietat social*.

(4) Per bé que el català no sigui la millor llengua per exemplificar aquesta mena de varietats, conté casos prou clars com el de les varietats catalanes de les comunitats gitanes (per exemple les de Barcelona o de Perpinyà).

(5) Si bé la noció de *varietat estàndard* té components que l'acosten a la de *registre*, s'acostuma a incloure entre les varietats dialectals. En realitat, no acaba d'encaixar en la distinció entre les varietats dialectals i les varietats funcionals, s'hi situa a mig camí. De fet, encara que la funció de la varietat estàndard és justament neutralitzar la variació per assegurar la intel·ligibilitat d'uns certs usos lingüístics, l'estàndard acaba reproduint al seu si la variació present en la comunitat de parla en què s'utilitza: l'estàndard sol contenir marques tant de la identitat dels usuaris com de les situacions d'ús en què es fa servir.

(6) En realitat, la col·lecció de termes no s'acaba amb els apuntats, i es pot completar amb les denominacions, força usuals, que va popularitzar Coseriu (veg. Spillner 1987) a l'hora de parlar de les varietats tant dialectals com funcionals: varietats *diatòpiques* (geogràfiques), *diafàsiques* (funcionals) i *diatràtiques* (socials).

3. LES MODALITATS DE LA VARIACIÓ FUNCIONAL

La subcategorització de la variació funcional es veu abocada ineludiblement a la idea de *continuum*, concepte utilitzat també molt sovint per donar la imatge més aproximada del que representa la variació històrica i generacional (varietats succeint-se ininterrompudament), la social (varietats destriables indefinidament, tot associant-les amb determinats estrats i grups socials) i la geogràfica (dialectes que se separen d'altres dialectes o que s'hi aproximen sense solució de continuïtat).

La situació de *continuum* de parla és tan evident en el cas de la variació funcional (veg. Payrató 1988), que tant els factors que s'han fet servir habitualment en les classificacions com els registres resultants tenen un aire d'arbitrarietat evident, però més per falta de tradició que per altres raons de més pes (l'arbitrarietat no sembla en absolut superior a la que se sol admetre en la delimitació de classes socials, de generacions, d'èpoques històriques o de zones geogràfiques). Els factors distingits tradicionalment (cf. Halliday (1976), Gregory i Carroll (1978), Spillner (1987)) són tres, desglossables en quatre: el camp, el mode i el tenor (funcional i interpersonal). El *camp* representa de què es parla i què es fa: és l'essència i l'objecte de l'acte (i consegüentment el *tema*). El *mode* es refereix al *canal* de producció, tot incloent la planificació del text. El *tenor funcional* té a veure amb la finalitat o *propòsit* del text, i el *tenor interpersonal*, per últim, fa referència a les relacions establertes entre els interlocutors, i es concreta bàsicament en la *formalitat*. Donat que aquest últim factor es pot separar del precedent, sembla preferible anomenar-lo amb un rètol també diferent (com per exemple el de *to*).⁷

Cap dels quatre factors esmentats resulta fàcil de quantificar o categoritzar. El camp admet un tall fonamental entre caràcter *genèric* i *tècnic*, que és a la base de la distinció entre el registre col·loquial (el llenguatge corrent) i els registres tècnics (o tecnolèctes). El mode amaga una gran riquesa de registres darrere el que (només en aparença) sembla una clara dicotomia: *oral* / *escrit*. Cal completar aquesta distinció amb la consideració del grau de preparació o d'espontaneïtat del procés de producció del text (des de productes recitats de memòria o llegits a d'altres absolutament espontanis o improvisats a partir d'un escrit).⁸ Al seu torn, el tenor funcional (o simplement *tenor*) presenta tants tipus com funcions es vulgui reconèixer al llenguatge. En una de les formulacions més simples possibles, es pot distingir un tenor *informatiu* i un d'*interactiu* (que es correspondrien, a grans trets, amb les funcions *ideativa* i *interaccional* apuntades per Halliday). Si recollíssim la formulació clàssica de Jakobson, podríem parlar de tenors lligats a les funcions *referencial*, *conativa*, *expressiva*, *fàtica*, *poètica* i *metalingüística*. Des d'una perspectiva més textual i discursiva, encara, s'ha parlat sovint dels tenors *expositiu* / *explicatiu*, *argumentatiu*, *descriptiu*, *narratiu*, *instructiu*, *estètic* o *retòric*, *interactiu* i fins i tot, a vegades, de *predictiu* i de *persuasiu* (veg. Castellà (1992)). Per últim, pel que fa al *to* o *tenor interpersonal*, la gradació més senzilla establiria

a les quals cal afegir les (ja anomenades amb més tradició) varietats *diacròniques* (històriques).

(7) De fet, el nombre exacte i els tipus concrets de factors categoritzadors dels registres (que realment són pertinents) formen part, tal com s'exposa més endavant, del que han d'esbrinar els estudis sobre variació funcional. Sense aquests estudis, que aportin una evidència empírica suficient, resulta força arbitrari discutir la preeminència d'uns trets sobre d'altres. Cf. per exemple Hasan (1973) i Bell (1984). La primera autora prefereix distingir cinc factors: tema (*subject matter of discourse*), situació (*situation-type for discourse*), rols dels participants (*participant roles within discourse*), mode (*mode of discourse*) i medi (*medium of discourse*). Bell (1984), en canvi, per la seva part, fonamenta la variació estilística en l'auditori, exclusivament.

(8) Gregory i Carroll (1978) ho exposen ben clarament a través d'un esquema prou conegut i que es pot presentar, en termes bíblics, com l'arbre de l'oralitat i l'escriptura. Ochs (1983) ha analitzat amb deteniment la distinció entre registres planificats i improvisats. Veg. Castellà (1992) pel que fa a distincions suplementàries sobre el conjunt d'aquests factors.

un pol *formal* i un d'*informal*. Una categorització més acurada del *continuum* de la formalitat ja esdevé, però, complexa, i ha estat duta a terme de maneres diverses segons els autors.⁹ Molt sovint s'ha recorregut a una gradació triple, corresponent a un ús *col·loquial*, *estàndard* i *solemne* (en el sentit d'*informal*, *neutre* i *formal*, respectivament).

4. VARIETATS FUNCIONALS I COMUNITAT DE PARLA

Si la caracterització dels registres es vol dur a terme combinant els quatre factors anteriors, amb els *continua* respectius, és comprensible que el resultat final no sigui altre que una graella (o *continuum* de parla) sobre la qual són admissibles desplaçaments múltiples (veg. Payrató 1988). Creuant, simplement, el camp i el to, amb les mínimes distincions possibles (genèric / tècnic i formal / informal), s'obtenen ja immediatament quatre registres (veg. Hudson (1980)):

- (a) Genèric - informal: «Passa'm la sal!»
- (b) Genèric - formal: «Passi'm la sal!»
- (c) Tècnic - informal: «Passa'm el clorur sòdic!»
- (d) Tècnic - formal: «Passi'm el clorur sòdic!»

Si es creuen els quatre factors amb distincions binàries tot subdividint el mode (genèric / tècnic; oral planificat / oral espontani, escrit planificat / escrit espontani; informatiu / interactiu; informal / formal), el resultat és aleshores ja de 32 modalitats, i el *continuum* de parla funcional es fa cada vegada més evident.

Ara bé, com que els registres constitueixen conjunts de tries lingüístiques (i paralingüístiques, de fet) determinades sòcio-culturalment, no totes les possibilitats de la graella sencera es fan efectives en el si d'una comunitat comunicativa (o comunitat de parla). Vist així, és lògic que la recerca sobre les varietats funcionals no solament s'hagi de plantejar descriure modalitats lingüístiques (en termes de freqüència o de presència / absència d'elements i d'estructures) sinó que hagi de descriure pròpiament el repertori funcional d'una comunitat de parla, tot descobrint quins són els registres que realment (i no només a priori) hi funcionen. Això equival, a més, a establir el pes efectiu de cada un dels criteris de subcategorització anteriors en cada comunitat comunicativa i, consegüentment, en últim terme, a plantejar el valor general –no associat a una comunitat en particular– de cada factor.

(9) Joos (1962), en una de les més conegudes, va utilitzar cinc graus, amb les etiquetes originals de *frozen*, *formal*, *consultative*, *casual* i *intimate* (veg. sobre la seva formulació Viana (1987)). Labov (1972) també va distingir cinc graus, però en el seu cas el resultat té més a veure amb procediments d'elicitació de la informació que no pas amb autèntics registres (els cinc graus corresponen a la lectura de parelles de paraules contraposades, a la lectura de llistes de paraules, a la lectura de text, a la conversa dirigida i a la conversa lliure).

(10) Aquest fenomen es dona sovint en el cas del català. Quan es parla, per exemple, de la (in)correcció o (in)adequació d'un terme o d'una construcció, gairebé mai –sobretot tradicionalment– no es fa esment de la varietat funcional implícita, d'aquesta varietat que es fa passar com a neutra, comuna o no marcada, i que sol identificar-se, encara que no es digui, amb un registre genèric o tècnic, escrit, preparat i més aviat formal.

(11) Per ser més concret, aprofito les dades que Bernal i Coma (1993) ofereixen després d'un buidatge del diccionari: en llenguatge col·loquial apareix en quatre entrades (*el, en, hi, veure*), familiarment és la marca més freqüent (156 casos), habitualment apareix en quatre casos (*atmosfera, escarabat, imbecil, tinguda*), en llenguatge infantil en vint, ordinàriament només en un (*família*) i popularment només en dos (*corea, doctor*); vulgarment, per últim, és utilitzat en tretze ocasions (*acollonir, adinyar, burilla, clapar, collonada, collonut-da, dinyar-la, endinyar, llufa, nesperer, nombre, papagai, pebron*).

(12) En aquesta obra, cinquanta anys més tard, la situació no ha canviat gaire, ja que s'hi troben les marques de *col·loquial*, *familiar*, *popular* i *vulgar*, d'una banda, i les de *despectivament* / *pejoratiu*, d'una altra. Segons la informació que m'ha facilitat l'editorial, la nova edició del DLC, prevista per inicis de 1994, unificarà les marques d'informalitat sota el rètol *col·loquial*. Quant als percentatges, respecte d'un fons de 150.000 fitxes, 157 tenen la marca de *vulgarisme*, 415 la de *col·loquial*, 1.784 la de *despectivament*, 86 la d'*irònicament*, 28 la de *pejorativament*, 33 la de *poèticament* i 115 la de *popular*. En el DLC actual hi ha marques de *col·loquial* només en quatre entrades: *inrevés, jungla, vaca* i *veure* (agraïxo aquestes informacions a *Enciclopèdia Catalana* i, molt especialment, a Xavier Carrasco).

5. EL REFLEX DE LES VARIETATS FUNCIONALS EN ELS DICCIONARIS

5.1 Els components dels registres i les marques lexicogràfiques

Els diccionaris s'enfronten amb el mateix problema que qualsevol treball lingüístic que descansi sobre la recollida de dades i que no faci abstracció de la variació funcional: ¿Quin ha de ser el registre que forneix l'evidència empírica? ¿Quina és la varietat funcional referencial? En moltes ocasions aquestes preguntes no es responen, i se sobreentén que la teorització es construeix sobre una discutible varietat neutra o sobre una dubtosa llengua «comuna» o no marcada.¹⁰

El fet és que la diversitat funcional ha estat, en general, molt desatessa pel conjunt dels estudis lingüístics, no només a l'hora de fer-ne un objecte d'anàlisi sinó també a l'hora de considerar la recollida de les dades i les varietats que les proporcionen. Els diccionaris han reflectit, també en general, aquesta situació, almenys fins fa molt poc anys. Si prenem, per exemple, com una primera mostra en la tradició lexicogràfica catalana, l'obra de Fabra (1932), ens adonarem que les marques de context situacional són més aviat pobres i confuses, per bé que no pas gaire més que certes indicacions d'altres menes. En efecte, només que repassem la llista d'abreviatures ens adonarem que, pel que fa a les varietats històriques, coexisteixen les expressions *antigament*, *arcaic* i *obsolet*, i pel que fa a les funcionals, *propri del llenguatge familiar* i *popularment* (i encara, en part, *habitualment* / *ordinàriament*, d'una banda, i *emprat irònicament* / *poèticament*, d'una altra). Si hi afegim *vulgarment*, que té a veure en principi amb la variació socio-cultural, i la llarguíssima sèrie d'expressions referides al camp tècnic, el panorama es completa pel que fa a aquesta obra en particular.¹¹

Tant en el cas de Fabra (1932) com en molts d'altres, per exemple en el *Diccionari de la Llengua Catalana*,¹² les nocions es recobreixen i no són fàcils de delimitar. Per consegüent, el (suposablement posterior) marcatge de les unitats lèxiques no és gens clar, cosa que es descobreix de seguida encara que sigui fent-ne una repassada només d'un conjunt.¹³ Segurament el cas més evident d'aquesta situació es dona en la parella *familiar* / *popular*, d'ús molt estès –curiosament i estranyament– en la tradició lexicogràfica. Fins i tot oblidant que *popular* ja té un altre sentit tècnic en lingüística (mot *popular* en oposició a mot *culte*), es fa difícil d'entendre com ha pogut fructificar i arrelar tan fort una distinció com aquesta, amb tan poc fonament, i que molt sovint va flanquejada per les marques addicionals de *vulgarisme* i (*propri del llenguatge*) *infantil* (aquesta última com a marca prèvia a la definició o com a especificació en el cos mateix de la definició). En principi, *familiar* i *popular* no s'oposen de cap manera com a termes del llenguatge corrent, i no es veu com pot establir-se entre ells una frontera precisa de caire tècnic, de manera que cal buscar d'altres rètols si es vol etiquetar alguna distinció concreta en la línia del que s'ha exposat en els apartats precedents (sobretot pel que fa a la (in)formalitat). Justament el problema de fons que presenten

molts diccionaris és que no ofereixen definicions del que etiqueten, i esdevé gairebé impossible esbrinar els criteris emprats. Així, per exemple, en una de les poques definicions consultables, Castellanos i Castellanos (1979:9) apunten que «L'abréviation *fam* indique un terme ou une prononciation propres au langage familier (habituels dans les conversations). L'abréviation *pop* indique un terme ou une prononciation propres au langage populaire». Paral·lelament, en la mateixa col·lecció de diccionaris bilingües, Batlle i Haensch (1981:48) associen *popular* i *vulgar*, com si l'excés de popularitat portés al vulgarisme: *pop* es refereix a *popular* i *pop!* a «(massa) popular, vulgar». Prou curiosament (i caòticament) també, per últim, i encara dins la mateixa col·lecció, mentre que el DCASCAT marca *fam* (*familiar*) i *pop* (*popular, vulgar*), el DCATCAS marca *fam* (*familiar*) i *vulg* (*vulgar*).¹⁴

En definitiva, en relació als factors associables amb el registre vistos en els apartats anteriors, cada un té una incidència diferent des d'un punt de vista lexicogràfic. El *camp* és, sense cap mena de dubte, el factor que més s'ha tingut en compte des d'aquesta perspectiva, amb una –proporcionalment incomparable– quantitat de submarques o subdistincions corresponents sobretot als registres tècnics i científics (i, excepcionalment, a alguna altra varietat associada als registres corrents o col·loquials, com la del llenguatge infantil, tant en el sentit de varietat usada pels infants com de varietat usada pels adults per parlar amb infants).¹⁵ El *mode*, en canvi, no s'hi sol veure representat (ni pel que fa al canal –oral / escrit– ni pel que fa al grau de planificació del text), com tampoc el *tenor funcional* (o simplement *tenor*). El *tenor interpersonal* o *to*, per últim, queda marcat per les etiquetes vistes més amunt (*familiar / popular*). En realitat, donat que hi ha correlacions òbvies entre els quatre factors, les etiquetes lexicogràfiques es poden interpretar sovint anant més enllà del seu significat literal. Així, per exemple, *familiar* i *popular* s'associen amb (possibles etiquetes) com *oral, espontani* i *interactiu*, mentre que una etiqueta com *formal*, en canvi, si s'utilitza,¹⁶ s'associarà més aviat amb *escrit* i *planificat* (o com a mínim amb *oral preparat* o *oral llegit*).

5.2 Aspectes culturals, enunciatius i textuais

El vessant pragmàtic de la llengua, la dimensió del seu ús efectiu, queda associat necessàriament amb uns àmbits o contextos d'ús que es componen de situacions comunicatives concretes i agrupables en funció de la seva coherència i de les seves similituds. L'anàlisi d'aquests contextos (i el seu reflex en les obres lexicogràfiques) no s'exhau-reix amb el que s'ha exposat més amunt. Els quatre components anteriors, sobretot el *camp* i el *to*, es poden aprofundir o bé arrodonir amb aspectes complementaris. Així, el *camp* es pot beneficiar –encara que sigui el genèric– d'informacions de caire cultural sobre l'ús de certs termes (cf. casos com els de *bandera* o *senyera*).¹⁷ El *to*, per la seva part, es pot arrel·lar amb altres components de l'enunciació, en el sentit de posada en funcionament de la llengua i alhora de reflex, en el producte textual, de

(13) Unes quantes mostres del caos actual, corresponents al DLC: *saltatadells* té la marca de *familiar*, però *saltamarges* o *saltaterrats* no: *pispa* és *familiar* però *pispar* no: *tifa* no té la marca de *familiar* però *fer el tifa sí*: *burro* és *vulgar* en l'accepció de 'ase' però no en les altres (*burra* tampoc, però *matxo* curiosament és *popular*); *xona* és *vulgar* en l'accepció de 'vulva' i *familiar* en la de 'dona bruta'; *tenir bola* (a *algú*) és *vulgar* (i no *familiar*), mentre que *bola* en el sentit de 'mentida' no és ni *familiar* ni *vulgar*; *estar tocat del bolet* és *familiar*, però *bolet* en el sentit de 'cop' és *popular* (com *cleca*, però no com *bufa*, que només és *popular* com a interjecció: *hòstia* ja és entrat com a *vulgar*); *cagar, cagar-la, cagada, cagarel·la, cagarina, cagarro, cagat -ada, cuguera, cagarro*, etc. no tenen marca de cap mena, però *cagada* ('errada') i *fer cagarel·la* presenten la de *vulgar*, i *sembla que tingui cagarines* és *familiar*; *mame·llam* és *popular*, però *pitam* o *pitram* no: *guipar* és *popular* però *elissar* no; *putada* és *vulgar* però *cabronada* no; *carall* és *vulgar* com a interjecció però no com a substantiu, i el mateix passa amb *colló* i *collons* (si bé *cony* ho és sempre); per últim, en una mena d'espiral absurda, *comill*, com a adjectiu, agrupa la doble marca de *familiar* i *popular*, i *lladre* ('tipus d'endoll') és *popular* dins l'electrotècnia, mentre que termes com *bleda* (adjectiu), *calçasses, caparró, capsigrany, llet* ('semen'), *pixar, pixera, nyanyo, nyap, nyigui-nyogui, xano-xano* o *xup-xup*, entre molts d'altres, no estan marcats: *ésser cul i merda* és *despectiu* sota l'entrada *cul* però *vulgar* sota l'entrada *merda*, paraula, per cert, que reuneix tots els trumfos: és *vulgar* en el sentit de 'excrement', *familiar* en el de 'brutícia' i 'cosa dolenta' i *popular* en el de 'fatxenda'. No es pot demanar gaire més.

(14) Coromines (1981-1991):

s.v.) ha criticat també el concepte de *familiar* en favor del de *col·loquial*, malgrat l'anglicisme (veg. Payrató (1988:212)). En d'altres tradicions es troben distincions similars (i també confusions o imprecisions similars). Slaby i Grossmann (1983:XX), per exemple, apunten que «Las traducciones españolas que no vayan acompañadas de indicaciones especiales, corresponden al estilo corriente y castizo [sic]; las que se señalan con <fam> sólo se emplean en el lenguaje familiar. El signo <pop> caracteriza las expresiones populares, <vulg> las que deben considerarse como vulgares o indecentes. Por el contrario, <Lit> significa que la expresión pertenece al estilo culto: <poet> que sólo se usa en poesía o prosa poética».

(15) Aquestes submarques, però, varien considerablement d'un diccionari a un altre, cosa que es pot apreciar fins i tot dins les col·leccions de diccionaris d'una mateixa editorial (cf. els diccionaris bilingües d'Enciclopèdia Catalana, en el cas del català). El problema de fons pel que fa al camp és el de decidir el límit d'aquestes subespecificacions i el pes de cada varietat en el diccionari. En el DLC, per exemple, resulta molt xocant l'aparent desproporció entre termes tècnics i termes propis del llenguatge infantil: mentre que apareixen paraules com *eriòfor*, *exòmfal*, *pumpellyta*, *rinobàtids* i *desoxiribonucleic-polimerasa*, no es recullen *bup-bup* ('gos'), *tete* ('germà gran'), *ring-ring* ('melic') i *(fer un) riu* o *(fer un) pis* ('orinar').

(16) El recent LDELC, per exemple, estableix una gradació, bastant més afor unada que la doble tradicional (*familiar/popular*), en tres graus: *informal* («used especially in conversation, in letters between friends, etc.»), *formal* («used especially in official papers, business letters, public speeches, etc.») i *slang* («very informal, rarely used in writing,

(sobretot) l'emissor, però en realitat de tots els interlocutors. Tanmateix, pocs diccionaris van més enllà de distincions com *irònicament* o *poèticament* (veg. Fabra (1932)), o d'altres com *despectiu / peyoratiu* i *eufemístic* (cf. Batlle i Haensch (1981) i Castellanos i Castellanos (1979)). El LDELC, en canvi, és força més complet en aquesta dimensió, i distingeix, com a etiquetes que mostren actituds (de l'emissor), les cinc següents:

<i>apprec</i>	appreciative - shows that the speaker likes or approves of something
<i>derog</i>	derogatory - shows that the speaker dislikes or disapproves of something
<i>euph</i>	euphemistic - a polite or indirect word for something unpleasant or embarrassing
<i>humor</i>	humorous - shows a joking or ironic attitude
<i>pomp</i>	pompous - shows a foolishly self-important attitude»

Aquest mateix diccionari és també excepcional, per últim, en la mesura que inclou força més informació que l'habitual en obres lexicogràfiques tradicionals sobre els *cotextos* (o contextos lingüístics) de molts termes. Com és prou sabut, les unitats lingüístiques estableixen relacions mútues en el marc del text. Entre aquestes, la *col·locació*, en el sentit de l'aparició conjunta, regular i freqüent, de paraules, és probablement la més important, en la mesura que permet –sobretot als parlants no nadius– combinar amb encert les unitats per formar sintagmes habituals, no (involuntàriament) sorprenents. Si prenem com a exemple les denominacions de color, en català un diccionari podria aportar informacions del tipus que *blau marí* o *blau cel(est)* són combinacions habituals (mentre que no ho són *groc solar* o *gris estrellat*), o que *pujat / -ada* s'aplica predominantment als colors (més que no, posem per cas, als sons o als sentiments).¹⁸

7. CLOENDA

Encara que els estudis sobre els registres no tinguin la tradició que podem trobar en els d'altres varietats, sobretot de les geogràfiques i de les històriques, si els lexicògrafs s'haguessin preocupat més del problema de la variació associada als contextos d'ús i n'haguessin analitzat amb més detall els factors, segurament la gran majoria de diccionaris que es poden consultar avui presentarien un conjunt de marques funcionals (i un consegüent marcatge de les unitats lèxiques) més coherent i entenimentat. La remarca sembla justa tant en general (en el cas de les llengües romàniques i germàniques, si més no) com en el cas particular de la tradició catalana, en què els estudis sobre els registres són proporcionalment ben escassos.

Certament la situació ha canviat en els últims anys, sobretot fora de l'àmbit català, amb l'aparició d'algunes obres amb nombroses i clares indicacions sobre l'estil i l'ús dels termes (cf. LDELC). Tanmateix, el problema de fons que cal continuar plantejant-se és quines han de ser les marques funcionals o estilístiques que ha de contenir el

diccionari. La solució l'ha de donar, com és obvi, cada diccionari en particular, en funció de les seves característiques i de l'ús que se'n farà, de la utilitat que prestarà als usuaris. És arriscat generalitzar, fent abstracció de si es tracta d'un diccionari monolingüe o bilingüe, si va destinat a algun àmbit en particular (escolar, tècnic), si és de caràcter normatiu o descriptiu, etc. En principi, però, qualsevol obra lexicogràfica hauria de senyalar, com a mínim, tots aquells elements lèxics que un parlant competent comunicativament en la llengua objecte del diccionari reconegués com a clarament *marcats* funcionalment, és a dir, propis exclusivament d'un registre específic o d'un grup coherent de registres definibles a partir dels factors apuntats més amunt (camp, mode, tenor i to). Si es descarta el tenor, tal com també s'ha assenyalat abans, el conjunt de marques podria quedar reduït a *genèric / tècnic, oral / escrit i formal / informal*, de les quals la primera és eliminable justament perquè es pot considerar l'alternativa no marcada o implícita, mentre que les dues parelles d'opcions restants es podrien agrupar i sintetitzar en l'última: *formal / informal*. La tríade mínima resultant (*tècnic / formal / informal*), que ja no sembla recomanable de simplificar més, tal com és costum en la tradició lexicogràfica catalana,¹⁹ hauria d'anar acompanyada de marques de varietats d'altres menes i de la significació sociocultural del terme: *infantil, argot, tabú i eufemisme*. Finalment, les informacions complementàries es podrien dedicar a continuació a valors culturals específics d'algunes paraules, a l'actitud enunciativa de l'enunciador (*apreciatiu, despectiu, humorístic o irònic*) i al cotext habitual de les unitats.

LLUÍS PAYRATÓ
Universitat de Barcelona

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- BATLLE, LL. C.; HAENSCH, G. (1981) *Diccionari alemany - català*. Barcelona, Fundació Enciclopèdia Catalana.
- BELL, A. (1984) «Language style as audience design». A: *Language in Society*, 13, 1984, pàgs. 145-204.
- BERNAL, E.; COMA, M. (1993) *Estudi sobre els valoratius sociolingüístics del Diccionari General de la Llengua Catalana de Pompeu Fabra*. Treball de curs de l'assignatura «Lingüística aplicada catalana», sota la supervisió de Mercè Lorente. Dept. de Filologia Catalana, Universitat de Barcelona, 1993.
- BIBER, D. (1988) *Variation across speech and writing*. Cambridge, Cambridge University Press.

used especially in the private language of particular social groups»). Per una altra banda, també utilitza l'etiqueta de *tabú* («a very offensive word which should always be avoided»), amb menys connotacions socioculturals negatives que la de *vulgarisme* (cf. també apartat següent).

(17) Per exemple, el ja esmentat LDELIC inclou notes culturals sobre l'ús de certs mots en apartats específics dins les entrades dels termes. Tot relacionat amb camp i tenor, l'última edició d'Smith (1979) ofereix un apèndix sobre llengua i ús que recorda els llibres tradicionals d'ensenyament d'idiomes basats en els diàlegs propis de cada situació comunicativa.

(18) És molt difícil deduir aquestes informacions de la majoria de diccionaris. En el DLC, per exemple, *blau marí* no apareix, *blau cel* tampoc i *blau celest* és entrat sota *celest* (cf. en canvi els exemples s.v. *verd*). En el cas de *pujat / -ada*, aquest diccionari dona «Que ateny un alt grau d'intensitat. *Un vermell molt pujat*». Això permet inferir que el terme es pot aplicar als colors (com a mínim al vermell), però no que se sol aplicar exclusivament als colors (cf. en canvi s.v. *viu*). Aquestes qüestions poden semblar nimies o capcioses si pensem en un parlant que consulta un diccionari d'una llengua en la qual és competent comunicativament, però esdevenen importants en molts d'altres casos (fins i tot en el primer supòsit, quan el parlant no té una experiència directa d'un mot o una construcció).

(19) La tradició catalana sempre ha tendit a marcar el tret *informal* (amb les denominacions ja apuntades) i no el *formal*, i a l'hora més el *vulgarisme* que el *cultisme*. Aquest sistema crea la sensació —força estesa— que certs elements (*formals, cultes*) són apropiats en el fons en qualsevol àmbit mentre que d'altres (*informals, vulgars*) només poden utilitzar-se en els propis de la indicació.

- BROWN, P.; FRASER, C. (1979) «Speech as a marker of situation». A: Scherer, K. R.; Giles, H. (eds.) (1979) *Social markers in speech*. Cambridge, Cambridge University Press, pàgs. 33-62.
- CASTELLÀ, J. M. (1992) *De la frase al text. Teories de l'ús lingüístic*. Barcelona, Empúries.
- CASTELLANOS, C.; CASTELLANOS, R. (1979) *Diccionari català - francès francès - català*. Barcelona, Enciclopèdia Catalana.
- COROMINES, J. (1981-1991) *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*. Barcelona, Curial.
- Diccionari de la llengua catalana* (1982). Barcelona, Enciclopèdia Catalana (2a. ed., 1983). Esmentat com DLC.
- Diccionari castellà - català* (1985). Barcelona, Enciclopèdia Catalana. Esmentat com DCASCAT.
- Diccionari català - castellà* (1987). Barcelona, Enciclopèdia Catalana. Esmentat com DCATCAS.
- ENKVIST, N. E.; SPENCER, J.; GREGORY, M. J. (1964) *Linguistics and style*. Londres, Oxford University Press.
- FABRA, P. (1932) *Diccionari general de la llengua catalana*. Barcelona, Edhasa (7a. ed., 1977).
- FERGUSON, Ch. A. (1971) «Absence of Copula and the Notion of Simplicity». A Study of Normal Speech, Baby Talk, Foreigner Talk, and Pidgins». A: Hymes, D. (ed.) (1971) *Pidginization and Creolization of Languages*. Cambridge, Cambridge University Press, pàgs. 141-150.
- GHADESSY, M. (ed.) (1988) *Registers of written English. Situational factors and linguistic features*. Londres, Pinter.
- GREGORY, M.; CARROLL, S. (1978) *Language and Situation. Language Varieties and their Social Contexts*. Londres, Routledge & Kegan Paul. [Traducció en castellà (1986) *Lenguaje y situación. Variedades del lenguaje y sus contextos sociales*. México, Fondo de Cultura Económica].
- HALLIDAY, M.A.K. (1976) *Language as Social Semiotics. The Social Interpretation of Language and Meaning*. Londres, Arnold. [Traducció en castellà (1982) *El lenguaje como semiótica social. La interpretación social del lenguaje y del significado*. México, Fondo de Cultura Económica].
- HALLIDAY, M.A.K.; McINTOSH, A.; STREVEN, P. (1964) *The Linguistic Sciences and Language Teaching*. Londres, Longman.
- HASAN, R. (1973) «Code, register and social dialect». A: Bernstein, B. (ed.) (1973, II) *Class, codes and control*. Londres, Routledge & Kegan Paul, pàgs. 253-292.
- HUDSON, R. A. (1980) *Sociolinguistics*. Cambridge, Cambridge University Press. [Traducció en castellà (1981) *Sociolingüística*. Barcelona, Anagrama].
- LABOV, W. (1972) *Sociolinguistic patterns*. Filadèlfia, University of Pennsylvania Press. [Traducció en castellà (1983) *Modelos sociolingüísticos*. Madrid, Cátedra].

- JOOS, M. (1962) *The five clocks*. Bloomington, I.J.A.L..
- KENYON, J. S. (1948) «Cultural levels and functional varieties of English». A: *College English*, 10, 1948, pàgs. 31-36. Reimprès a: Allen, H. B. (ed.) (1958) *Readings in applied English linguistics*. Nova York, Appleton, pàgs. 215-221.
- LAMUELA, X. (1986) «Enquadrament sociolingüístic del llenguatge jurídic-administratiu». A: Duarte, C.; Alamany, R. (eds.) (1986) *Tradició i modernitat en el llenguatge administratiu*. Barcelona, Escola d'Administració Pública de Catalunya, pàgs. 47-63. Reimprès a: Lamuela, X. (1987) *Català, occità, friülà: Llengües subordinades i planificació lingüística*. Barcelona, Quaderns Crema, pàgs. 93-114.
- Longman Dictionary of English Language and Culture* (1992). Harlow, Longman, Burnt Mill. Esmentat com LDELC.
- LÓPEZ DEL CASTILLO, LI. (1976) *Llengua standard i nivells de llenguatge*. Barcelona, Laia.
- MARÍ, I. (1983) «Registres i varietats de la llengua». A: *Com*, 3, 1983, pàgs. 27-39.
- (1987) «Varietats i registres en la llengua dels mitjans de comunicació de masses». A: *Actes de les Segones Jornades d'Estudi de la Llengua Normativa*. Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1987, pàgs. 9-30.
- (1993) «Registre». *Gran Enciclopèdia Catalana*. Tercer Suplement, vol. 18, s.v., Barcelona.
- (1994) «La difusió del concepte de registre en la lingüística catalana». *Escola catalana* 308, 24-27.
- OCHS, E. (1983) «Planned and unplanned discourse». A: Ochs, E.; Schieffelin, B. (1983) *Acquiring conversational competence*. Londres, Routledge & Kegan Paul, pàgs. 129-157.
- PAYRATÓ, LI. (1988) *Català col·loquial. Aspectes de l'ús corrent de la llengua catalana*. València, Universitat de València, (2a. ed., 1990).
- (1992) «Pragmática y lenguaje cotidiano. Apuntes sobre el catalán coloquial». A: *Filología Románica*, 9, 1992, 143-153.
- (1993) «La variació funcional: els registres». A: Payrató, L. (ed.) (1995) *Oralment. Estudis de variació funcional* (en preparació).
- REID, T.B.W. (1956) «Linguistics, structuralism, philology». A: *Archivum Linguisticum*, 8, 1956.
- SALVADOR, V. (1994) «Registres i discurs literari». *Escola Catalana* 308, 38-41.
- SMITH, C. (1979) *Collins Spanish - English English - Spanish Dictionary*. Collins - Grijalbo, (3a. ed. 1992).
- SLABY, R. J.; GROSSMANN, R. (1983) *Diccionario de las lenguas española y alemana. II. Alemán - español*. Barcelona, Herder.
- SPILLNER, B. (1987) «Style and register». A: Ammon, U.; Dittmar, N.; Mattheier, J. (eds.) (1987) *Sociolinguistics*. Berlín, Mouton de Gruyter, Berlín, pàgs. 273-285.
- TURNER, G. W. (1973) *Stylistics*. Harmondsworth, Penguin.

- URE, J. N. (1971) «Lexical density and register differentiation». A: Perren, G. E.; Trim, J. L. M. (eds.) (1971) *Applications of linguistics: Selected papers of the 2nd. International Congress of Applied Linguistics*. Cambridge, Cambridge University Press, pàgs. 443-452.
- URE, J.; ELLIS, J. (1974) «El registro en la lingüística descriptiva y en la sociolingüística lingüística». A: Uribe-Villegas, O. (ed.) (1974) *La sociolingüística actual: Algunos de sus problemas, planteamientos y soluciones*. México, Universidad Autónoma de México, pàgs. 115-164. [Versió anglesa (1977) «Register in descriptive linguistics and linguistic sociology». A: Uribe-Villegas, O. (ed.) (1977) *Issues in sociolinguistics*. La Haia, Mouton, pàgs. 199-243.
- VALLVERDÚ, F. (1973) *El fet lingüístic com a fet social. Assaig de lingüística institucional*. Barcelona, Edicions 62, (2a ed., 1977).
- VIANA, A. (1987) «Els cinc rellotges de Martin Joos». A: *L'Espill*, 23/24, 1987, pàgs. 43-59.
- (1994) «Sobre els gèneres». *Escola Catalana* 308, 42-44.
- YOUNG, L. (1990) *Language as behaviour, language as code. A study of academic English*. Amsterdam, Benjamins.

